

પ્રવચન નં.૨૩૩ ગાથા-૧૫૩, શ્લોક-૧૦૫

મંગળવાર, વૈશાખ વદ ૧૧,

તા. ૨૨-૦૫-૧૯૭૯

‘સમયસાર’ ૧૫૩ ગાથા. એનું મથાળું. ‘જ્ઞાન જ મોક્ષનો હેતુ છે અને અજ્ઞાન જ બંધનો હેતુ છે એવો નિયમ છે એમ હવે કહે છે :-’

વદણિયમાણિ ધરંતા સીલાણિ તહા તવં ચ કુલ્વંતા ।

પરમદ્વુબાહિરા જે ગિલ્વાણં તે ણ વિદંતિ ।।૧૫૩।।

વ્રતનિયમને ધારે ભલે, તપશીલને પણ આચરે,

પરમાર્થથી જે બાહ્ય તે નિર્વાણપ્રાપ્તિ નહીં કરે. ૧૫૩.

ચાર બોલ તો પાઠમાં આવ્યા. પહેલા વ્રત ને તપ બે આવ્યા હતા. આમાં ચાર આવ્યા – વ્રત, નિયમ, શીલ અને તપ (એમ) ચાર. પાઠમાં ચાર આવ્યા.

ટીકા :- ‘જ્ઞાન જ મોક્ષનો હેતુ છે;...’ એટલે ? એ જ્ઞાન એટલે ત્રિકાળી જ્ઞાન, ત્રિકાળી આત્મા, એમ અહીં નહિ. જે ત્રિકાળી આત્મા જ્ઞાનસત્ત્વ, અનંત ગુણનું સત્ત્વ છે તે સત્ત્વનું પર્યાયમાં સત્ત્વપણું આવે, જેવું અંદર છે, આત્મામાં અનંત જ્ઞાનાદિ રસ, સત્ત્વ (ભર્યું છે), એવું જે સત્ત્વ છે તેનું સત્ત્વના પરિણમનમાં એ સત્ત્વનું પરિણમન આવે, એનું જે અબંધ સ્વરૂપ છે, મોક્ષસ્વરૂપ છે, અબંધ કહેશે, એવું જેનું પરિણમનમાં અબંધ સ્વરૂપ – મોક્ષ સ્વરૂપનું પરિણમન, સત્ત્વ આવે. સત્ત્વનું સત્ત્વ પર્યાયમાં આવે એમ કહે છે. પુણ્ય અને પાપના ભાવ (થાય છે) એ સત્ત્વનું સત્ત્વ નથી. એ તો અધ્ધરથી ઊભો થયેલો વિકૃત ભાવ છે. અહીંયાં એને બંધભાવ કહેશે. પુણ્ય અને પાપ, વ્રત, તપ, શીલને ભાવબંધ (કહે છે). આ ભાવમોક્ષ (સ્વરૂપ છે).

ભગવાનઆત્મા ! મોક્ષસ્વરૂપ સત્ત્વ છે. એનું પર્યાયમાં જે સત્ત્વનું સત્ત્વ છે એટલે કે સત્ત્વનો જે કસ છે... આહા...હા...! એ કસ જે પર્યાયમાં આવે એને અહીંયાં જ્ઞાન કહે છે. આ...હા...! ભગવાનઆત્મા...! અહીં પોતે કહેશે, મુક્તસ્વરૂપ છે. મુક્તસ્વરૂપ છે તો મોક્ષનું કારણ થાય છે, એમ. વિકાર છે એ તો બંધસ્વરૂપ છે. ઈ ભાવબંધ બંધસ્વરૂપ જ છે. ભાવબંધ છે ઈ બંધનું કારણ થાય.

‘જ્ઞાન જ...’ (એમ કહીને) એકાંત કર્યું છે. કથંચિત્ આત્માનું જ્ઞાન પરિણમન, અનંત ગુણનું સત્ત્વનું પરિણમન અને કથંચિત્ વ્યવહાર રાગ મોક્ષનું કારણ છે એમ નથી કહ્યું. દયા, દાન, વ્રત, શીલ, તપ કંઈક કંઈક એના સત્ત્વના પરિણમનમાં મદદ કરે છે એમ નથી. એ તો આવી ગયું છે ને પહેલાં ? ‘પ્રવચનસાર’ ! કે, જે દ્રવ્ય છે એ ગુણ અને એની

પર્યાયને પહોંચી વળે છે. અહીં નિર્મળ પર્યાયને પહોંચી વળે છે એટલું લેવું. ન્યાં તો મલિન, નિર્મળ બધી (પર્યાયની) વાત હતી. આ..હા...!

જે ભગવાનઆત્મા આનંદ અને જ્ઞાનાદિ સત્ત્વનો રસ છે એ આત્માનો કસ છે. આહા..હા...! એ કસ છે તેનું પર્યાયમાં પરિણમન થવું તેને અહીંયાં જ્ઞાન કહેવામાં આવે છે. આહા..હા...! તે ‘જ્ઞાન જ...’ પાછું (જ કહીને) એકાંત કર્યું. સમ્યક્ એકાંત ! એ ‘જ્ઞાન જ મોક્ષનો હેતુ છે;...’ આહા..હા...! ભગવાનઆત્મામાં અનંત ગુણનો આખો રસ પડ્યો છે, સત્ત્વ છે. એ સત્ત્વનું સત્ત્વ છે, એ સત્ત્વનો કસ છે. આહા..હા...! ત્રિકાળી જ્ઞાન, દર્શન ને આનંદાદિ અનંત ગુણ (છે) એ સત્ત્વનું સત્ત્વ છે, એ સત્ત્વનો કસ છે. એના ઉપર દષ્ટિ પડતાં જે સત્ત્વનું સત્ત્વ છે તે સત્ત્વ પર્યાયપણે પરિણમે. ભલે ઈ સત્ત્વ ગુણ છે એ તો ભલે ગુણરૂપે રહે પણ તેવી જાતનું પરિણમન, સત્ત્વનું સત્ત્વ તરીકેનું (પરિણમન), એના પોતામાં છે ઈ જાતનું પરિણમન. એ રાગ અને પુણ્ય, દયા એ કંઈ આત્માનો કસ નથી, આત્માનું સત્ત્વ નથી. એ તો બંધસત્ત્વ સ્વરૂપ છે. આહા..હા...! આકરું કામ છે. લોકો એકાંત... એકાંત કહે છે.

જ્ઞાન જ, આત્માનો ચૈતન્ય સ્વભાવ, જે અનંત ગુણથી ભરેલો ભંડાર (છે), એનું પરિણમન અને એની દશા (થાય), દ્રવ્ય શુદ્ધ, ગુણ શુદ્ધ અને પર્યાય પણ એ જાતની શુદ્ધ (થાય) એ એક જ મોક્ષનો હેતુ છે. આહા..હા...! ‘કારણ કે તેના (-જ્ઞાનના) અભાવમાં,...’ ભગવાન જ્ઞાનસ્વરૂપી પ્રભુ ! અનંત અનંત ગુણનો રસકંદ પ્રભુ આત્મા, એના ભાવના પરિણમન વિના.. આ..હા...! ‘પોતે જ અજ્ઞાનરૂપ થયેલા અજ્ઞાનીઓને...’ આ..હા...! જેને આત્મા આનંદ અને જ્ઞાનસ્વરૂપ પ્રભુ છે, અતીન્દ્રિય આનંદ અને અતીન્દ્રિય જ્ઞાન, અતીન્દ્રિય શાંતિ, અતીન્દ્રિય ગુણનો રસકંદ છે, તેના પર્યાયમાં તેના સત્ત્વના ભાવ વિના અજ્ઞાનીઓને જે ‘અંતરંગમાં વ્રત,...’ કરે. વ્રત પાળે, વ્રત ! એ સંસાર છે, બંધ છે. આ..હા...! એ વસ્તુમાં નથી. આહા..હા...!

વ્રત ને તપ બે શબ્દો તો આવ્યા હતા. આ ગાથામાં ચાર શબ્દ છે. મૂળપાઠ (છે). વ્રત, નિયમ ધારણ કરવા, વિકલ્પ (કરવો), શીલ, કષાયની મંદતાનો ભાવ (થાય), મંદ.. મંદ ઘણોય મંદ (હોય). એવો એનો સ્વભાવ કે, શરીરથી બ્રહ્મચર્ય પાળવું એવું જે શીલ અને તપ. જે વિકલ્પ ઉઠે, બાર પ્રકારના તપમાંથી વિકલ્પ ઉઠે એ વગેરે. જેટલા પરના લક્ષે ઉત્પન્ન થયેલા અસંખ્ય પ્રકારના શુભભાવ. જુઓને અહીં તો શુભનું નાખ્યું છે ને !

‘વગેરે શુભ કર્મો...’ એટલે શુભ કાર્યો. જોયું ? અહીં કર્મ એટલે પેલું જડકર્મ નહિ. આહા..હા...! પર્યાયમાં વ્રત, તપ, શીલ, નિયમ વગેરે વિભાવના અસંખ્ય પ્રકાર (થાય) એ કોઈ જીવનું સત્ત્વ નથી, એનું સત્ત્વ નથી, જીવનો સ્વભાવ નથી. આહા..હા...! એવા જીવના સ્વભાવના અભાવને લઈને અજ્ઞાનીને પર્યાયમાં જે વ્રત, શીલ, તપ થાય તે બધા ‘શુભ

કર્મોનો સદ્ભાવ (હયાતી)...’ હો. એવી શુભકર્મની હયાતી ‘હોવા છતાં...’ છે, કહે છે એનો શુભભાવ બરાબર છે, એમ. આહા..હા...! વ્રતનો ભાવ, તપ, ઉપવાસ આદિનો (ભાવ), શીલના નિયમાદિ – આકરાં નિયમ ધારણ કરે. એવા શુભભાવની હયાતી છે. છે ને ?

આવા કાર્યના અભાવમાં (પોતે જ) ‘અજ્ઞાનરૂપ થયેલા અજ્ઞાનીઓને અંતરંગમાં વ્રત, નિયમ, શીલ, તપ વગેરે શુભ કર્મોનો સદ્ભાવ હોવા છતાં...’ આહા..હા...! શુભ આચરણના શુભ પરિણામનો ભાવ હોવા છતાં. એની હયાતી – મોજૂદગી (છે). શુભભાવ છે, પણ જ્ઞાયકભાવના સત્ત્વના ભાન વિના ચૈતન્યનો રસકંદ જે સ્વરૂપ પ્રભુ (છે), તેના સત્ત્વના પરિણમનના ભાન વિના આવા વ્રત, તપ, નિયમ ને શીલ (આદિના) શુભકર્મો હોવા છતાં ‘મોક્ષનો અભાવ છે.’ એવા શુભભાવ હો, ભલે હયાતી ધરાવે. આહા..હા...! શુકલલેશ્યા હો, એ ભાવ હયાતી ધરાવે છે. પણ એ ભાવ એને મોક્ષનું કારણ નથી. કેમકે ભગવાનઆત્મા વિકાર વિનાના સત્ત્વનું સત્ છે તેના તરફનું પરિણમનનું સત્ત્વ આવ્યા વિના આવા ભાવોની હયાતી હોવા છતાં તેને ‘મોક્ષનો અભાવ છે.’ આહા..હા...! છે ?

‘અજ્ઞાન જ બંધનો હેતુ છે;...’ હવે સામે નાખે છે. સ્વરૂપનું અજ્ઞાન એટલે કે વ્રત, તપ, શીલ, નિયમ(ના ભાવ છે) એ અજ્ઞાન છે. આ..હા...! એમાં જ્ઞાનનો અંશ નથી (માટે) અજ્ઞાન છે. આહા..હા...! ‘અજ્ઞાન જ...’ ‘અજ્ઞાન જ...’ પાછું (કહ્યું છે). ન્યાં પણ એકાંત કર્યું છે. ‘બંધનો હેતુ છે;...’ એટલે કે આત્માના સ્વભાવનું પરિણમન (થાય) એ બિલકુલ બંધનો હેતુ નથી. આહા..હા...! એ તો મોક્ષનો જ હેતુ છે. એક કોર ભગવાનઆત્મારામ આત્મારામનું જે પરિણમન છે... આહા..હા...! એ તો બિલકુલ બંધના અભાવ કારણરૂપ, મોક્ષના સદ્ભાવના કારણરૂપ છે.

આવે છે ને કેટલેક ઠેકાણે ? કે, મોક્ષમાર્ગ છે એ પણ બંધનું કારણ છે. એમ (કેટલાક) લ્યે છે. ‘અસમગ્ર’ ‘પુરુષાર્થસિદ્ધિ ઉપાય’(માં આવે છે). જે બંધનું કારણ છે તે બિલકુલ અબંધનું કારણ હોઈ શકે નહિ અને જે અબંધનું સ્વરૂપ પ્રભુ છે, મુક્ત સ્વરૂપ જ છે. આત્મા તો અબંધસ્વરૂપ જ છે, એના ગુણોનું સત્ત્વ આખું અબંધ સ્વરૂપ છે. આહા..હા...! એ પ્રભુ પોતે અને તેના અનંત ગુણો, એ બધા મુક્ત સ્વરૂપ, સત્ના સત્ત્વ સ્વરૂપ, કસ સ્વરૂપ, એનું જે પરિણમન (થાય), એનો – સત્નો પર્યાયમાં કસ આવે, એ બિલકુલ મોક્ષનું કારણ છે (અને) બિલકુલ બંધનું કારણ નથી. સમજાણું કાંઈ ? અને જે આત્માના સ્વભાવના, ચૈતન્યબિંબ પ્રભુ ! અનંત ગુણનો રસકંદ ! તેના સત્નું સત્ત્વ પરિણમનમાં આવ્યા વિના અજ્ઞાનીને મોક્ષનું કારણ છે નહિ. આહા..હા...!

‘અજ્ઞાન જ બંધનો હેતુ છે; કારણ કે તેના અભાવમાં,...’ કોના અભાવમાં ? અજ્ઞાનના અભાવમાં. આહા..હા...! એટલે કે રાગ અને દ્વેષની પર્યાય અજ્ઞાનસ્વરૂપ (છે) તે જ બંધનું કારણ (છે). ‘તેના અભાવમાં,...’ આ..હા..હા...! છે ? ‘પોતે જ જ્ઞાનરૂપ થયેલા જ્ઞાનીઓને...’

આહા..હા...! પોતે જ આત્માના સ્વભાવ, શુદ્ધ પરિપૂર્ણ ભગવાનઆત્મા, એના રૂપે પોતે થયેલ. આહા..હા...! 'તેના અભાવમાં,...' કોના અભાવમાં ? બંધના અભાવમાં. 'પોતે જ જ્ઞાનરૂપ થયેલા...' એટલે ? ભગવાનઆત્મા આનંદ ને જ્ઞાન શાંતિ ને પ્રભુતાના શક્તિરૂપ જે સત્ત્વ છે તે રૂપે પોતે જ પરિણમનમાં થયેલો. એને કોઈ વ્યવહારના વ્રત, નિયમની અપેક્ષા છે નહિ. અહીં તો બીજી વાત કરશે. આ..હા...!

'જ્ઞાનરૂપ થયેલા જ્ઞાનીઓને...' અંતરના આત્માના સ્વભાવના પર્યાયમાં તે સ્વભાવનું પરિણમન થવાથી એ જ્ઞાનીને 'બાહ્ય વ્રત, નિયમ, શીલ, તપ વગેરે શુભ કર્મોનો અસદ્ભાવ હોવા છતાં...' આગળ વધીને એકલું આત્મ પરિણમન થઈ ગયું એને આ વ્રત, નિયમ, શીલનો તો અભાવ છે છતાં મોક્ષનું કારણ છે. આહા..હા...! સમજાણું કાંઈ ?

બે બાજુ લીધી. એક કોર ભગવાનઆત્મા શુદ્ધ ચૈતન્યઘન જ છે. એક સમયની પર્યાયમાં જે વિકાર છે એ અજ્ઞાન છે. એથી આખું સ્વરૂપ જે છે તેનું જે પરિણમન થવું તે મોક્ષનું કારણ (છે), એમાં બંધનો બિલકુલ અભાવ (છે) અને એ આનંદના જ્ઞાનના સ્વભાવના ભાવના પરિણમન વિના એકલા રાગ-દ્વેષ, વ્રત, નિયમ, શીલ, તપ (કરે એ) એકલું બંધનું કારણ (છે). બિલકુલ મોક્ષના કારણમાં મદદગાર, સહાયક (નથી). નિમિત્ત કહેવાય, નિમિત્ત કહેવાનો અર્થ એ (કે) નિમિત્ત કાંઈ કરે નહિ. આહા..હા...! વ્રત, નિયમના વિકલ્પોને શુદ્ધ જ્ઞાનના પરિણમનમાં નિમિત્ત કહેવાય. નિમિત્તનો અર્થ એક બીજી ચીજ છે. એનાથી થયું છે અને થાય છે એમ નહિ. આહા..હા...!

'જ્ઞાનીઓને...' એવા જ્ઞાની અહીં લીધા છે કે જેનું પરિણમન ઉગ્ર થઈ ગયું છે. એકલો ચૈતન્યમૂર્તિ ભગવાન, જેવો એનો સ્વભાવ ત્રિકાળી, નિર્મળ, શુદ્ધ રસકંદ (છે) તેવું જ જેનું પરિણમન થઈ ગયું છે, એને આ વ્રત, નિયમ, શીલ છે નહિ. આ..હા...! એ 'બાહ્ય વ્રત, નિયમ, શીલ, તપ વગેરે શુભ કર્મોનો અસદ્ભાવ...' છે. (તેમ) 'હોવા છતાં મોક્ષનો સદ્ભાવ છે.' આહા..હા...!

મુમુક્ષુ :- બાહ્ય શબ્દ લખ્યો છે તો તે બાહ્ય વ્રત છે ?

ઉત્તર :- બાહ્ય બધી વિકલ્પની વાત છે. બાહ્ય વ્રત એટલે શરીરની ક્રિયા નહિ, વિકલ્પ.

વ્રત, શીલ ને તપ (એવી જે) રાગની ક્રિયા છે એ અજ્ઞાનરૂપ છે અને બંધનું જ કારણ છે. એના અભાવમાં એકલા જ્ઞાનસ્વભાવના, આનંદ સ્વભાવના, ચૈતન્ય સ્વભાવના પરિણમનમાં બંધના ભાવનો બિલકુલ અભાવ છે. એકલા જ્ઞાન અને આનંદભાવે પરિણમ્યો છે. એને વ્રત, નિયમનો અભાવ છે છતાં મોક્ષનું કારણ છે. આહા..હા...!

અજ્ઞાનીને વ્રત, નિયમ, તપ, શીલની હયાતી છે, પંચ મહાવ્રત છે, પાંચ સમિતિ, ગુપ્તિ વ્યવહાર છે, એવો વ્યવહાર ભાવ હોવા છતાં એ બંધનું કારણ છે. એકલું બંધનું કારણ (છે), બિલકુલ મોક્ષના કારણમાં એ સહાયક નથી. કેમકે જ્યાં આત્મા - ભગવાનઆત્મા

પોતાનું જે દ્રવ્ય છે અને એના જે આનંદાદિ ત્રિકાળી શુદ્ધ ગુણ છે એ રૂપે જ્યાં પરિણમન થયું એને વ્રત ને નિયમનો અભાવ છે છતાં મોક્ષનું કારણ છે. આહા..હા...! આવું છે.

પેલા રાડેરાડ પાડે છે. એ..ઈ...! 'સોનગઢીયા' આમ કરે છે ને આમ કરે છે. બાપુ ! ભાઈ ! તારા હિતની વાત છે, પ્રભુ ! આ..હા...! એમાં તારો અનાદર નથી આમાં. તું અંદર મહાપ્રભુ છો ! આ..હા...! એકલો અતીન્દ્રિય આનંદ, અતીન્દ્રિય જ્ઞાન, અતીન્દ્રિય શાંતિ, અતીન્દ્રિય પ્રભુતાનો રસકંદ - સત્ત્વ છે ને ! એ સત્ત્વનું પરિણમન થાય... આહા..હા...! તે પરિણમનના કાળમાં વ્રત ને નિયમ, શીલ, તપનો અભાવ હોવા છતાં મોક્ષનું કારણ થાય છે. આહા..હા...! અને અજ્ઞાનીને પોતાનો ભગવાનઆત્મા, એના શુદ્ધના સત્ત્વના પરિણમનના અભાવમાં એને વ્રત, નિયમ, શીલ, તપ બંધનું જ કારણ છે. આ..હા...! કેટલી વાત કરી છે, કહો ! બિલકુલ મોક્ષના માર્ગને જરીયે સહાય થાય, એમ નથી. આહા..હા...!

બધાએ એ નાખ્યું (છે). 'વિદ્યાસાગરે' એ નાખ્યું, ભાઈએ 'જગમોહનલાલજી'એ નાખ્યું છે. વ્રત, નિયમ (આદિના) શુભભાવ અંદર શુદ્ધતાનું કારણ છે. એટલે એનાથી શુદ્ધમાં જવાય છે. આહા..હા...! જેર પીતાં પીતાં અમૃતના ઓડકાર આવે ! એવો એ અર્થ છે. ઝીણી વાત છે, ભાઈ ! આહા..હા...!

જ્ઞાન શબ્દે અહીંયાં એનું પરિણમન લેવું છે. પરિણમન - જ્ઞાનનું પરિણમન છે. મૂળ જ્ઞાન શબ્દે કાંઈ ત્રિકાળી ગુણ નહિ. નહિતર ત્રિકાળી ગુણ - કારણ પરમાત્મા પણ મોક્ષનું જ કારણ છે પણ અત્યારે એ વાત નથી. અત્યારે તો પર્યાય જ્ઞાનરૂપે, આનંદરૂપે પ્રગટી છે, એ વસ્તુમાં જે સત્ છે તે રૂપે પર્યાયમાં પરિણમન થયું છે તેને અહીંયાં જ્ઞાન કહેવામાં આવે છે. આહા..હા...!

આવું હવે મોંઘું ! સાંભળવા મળે નહિ અને સાંભળવા મળે તો ઊંઘું મળે. નિવૃત્તિ મળે નહિ. આહા..હા...! આ કરો, આ કરો, વ્રત કરો, તપ કરો, વ્યવહાર ચારિત્ર પાળો. વ્યવહાર ચારિત્ર એટલે રાગ. (શ્રોતા :- વ્યવહારને પોષો). એને પાળો, એને કરો, એ રસ્તો છે. અંતર શુદ્ધતા (તરફ) જવાનો રસ્તો છે. અશુભને ટાળી અને શુભ કરવું એ શુદ્ધમાં જવાનો રસ્તો છે એમ સ્થાપે છે. અરે...! બે જાત ભેદ છે, બે વસ્તુભેદ છે. આ..હા...! એક કજાત છે અને એક સજાત છે.

અંદર ભગવાનઆત્મા ! અનંત અનંત અનંત પવિત્ર ગુણનું ધામ ! આ..હા..હા...! તેનો આશ્રય લેતાં, તેના ઉપરની એકાગ્રતા, દષ્ટિ થતાં એ પૂર્ણ સ્વરૂપનો જ્ઞાનની પર્યાય અને શ્રદ્ધાની પર્યાયમાં સ્વીકાર થતાં, પર્યાય સત્ત્વનું સત્ત્વ છે, તે રૂપે પરિણમે છે. આહા..હા...! એ બંધના ભાવની (મદદથી) જરીયે પણ પરિણમે છે એ નહિ. આહા..હા...! શું કરવું આ ? 'નવલચંદભાઈ' ! બીજું કાંઈક સહેલું હશે કે નહિ ? સહેલું એટલે રાગ. માર્ગ આ છે. આહા..હા...!

‘પોતે જ જ્ઞાનરૂપ થયેલા જ્ઞાની...’ એટલે પોતે કેમ કીધું ? એ કંઈ પેલા વ્રત ને શીલ ને તપ હતા માટે અહીં જ્ઞાનરૂપ, આનંદરૂપ પરિણમન થયું એમ નથી. આહા..હા...! પોતે સ્વયં ભગવાનઆત્મા ! પૂર્ણાનંદનો નાથ પ્રભુ ! એનું અવલંબન લઈને પોતે જ સ્વયં શુદ્ધપણે પરિણમ્યો. એ જ્ઞાન થયું, એ પરિણમન થયું એ આત્માની દશા થઈ. એ આત્માના સ્વભાવની દશા થઈ. આહા..હા...!

એ જ્ઞાનીને ‘બાહ્ય વ્રત, નિયમ, શીલ, તપ વગેરે શુભકર્મો...’ જોયું ? એ કર્મ એટલે પેલા જડ(કર્મ) ન લીધા. ભાવ, શુભભાવ છે ઈ ભાવકર્મ શુભ વિકારી છે. આહા..હા...! મૂળ પાઠમાં છે ને ! મૂળ પાઠ છે ને ! ‘વદણિયમાણિ ધરંતા સીલાણિ તહા તવં ચ કુવ્વંતા । લ્યો ! ‘પરમદ્વબાહિરા’ (એટલે) પરમાર્થ ભગવાન ચૈતન્યનું સત્ત્વ તો હાથ આવ્યું નથી. આહા..હા...! પરમપ્રભુ ભગવાનઆત્મા મોજૂદ હાજરાહજૂર પડ્યો છે ! આ..હા...! અનંત ગુણથી બિરાજમાન આત્મા, એને તો હાથ લાગ્યો નથી, એનો પત્તો લીધો નથી એ બધા ‘પરમદ્વબાહિરા’ છે, પરમાર્થથી બાહ્ય છે. આહા..હા...! આ તો છોકરાઓને સમજાય એવી ભાષા છે. અમારે ‘ધરમચંદ માસ્તર’ કહે છે ને ! ચાર ચોપડી ભણેલો હોય એને સમજાય એવી વાત (છે) એમ કહે છે. નહિ ? આ તો અમારે ‘ધરમચંદ’ એમ કહે (કે), આ તો એવી સહેલી ભાષા છે (કે) ચાર ચોપડીવાળો (પણ સમજી જાય). આહા..હા...! ભગવાન આત્મા છો ને ! એને ચોપડીના ભણતરનું શું કામ છે ? આહા..હા...!

તુષ-માષ.. શું નામ ? ‘શિવભૂતિ’ મુનિ ! આહા..હા...! ભગવાનઆત્મા અતીન્દ્રિય આનંદની ખાણ ને મોટું ભોંયરું, ભંડાર ! આ..હા..હા...! એનો જ્યાં પત્તો લીધો અને જ્યાં એકાગ્ર થયો (તો) કહે છે કે, (એમને) તુષ-માષના શબ્દો પણ યાદ ન રહ્યા. તુષ એટલે ફોતરાં અને માષ એટલે અડદનો કસ. પેલી બાઈ અડદની દાળ ધોતી હતી. અડદની દાળ પડેલી તે ધોતી હતી. પેલા કૂચા કાઢતી હતી. ‘શિવભૂતિ’ મુનિ નીકળ્યા (ત્યાં) કો’ક બાઈએ પૂછ્યું, બા ! શું કરો છો તમે ? (તો બાઈએ કહ્યું), ‘તુષ-માષ – ફોતરાં અને માષ...’ માષ એટલે અડદની દાળ, અડદ, કસ ‘બન્ને જુદા પાડીએ છીએ.’ આહા..હા...! ફોતરાં ઉપરના અને પેલી અડદની દાળ, જે કસ હોય ઈ જુદી પાડીએ છીએ. આહા..હા...! એટલું જ્યાં સાંભળ્યું એને... ઓ..હો...! ભગવાન અંદર, જેમ ધોળી અડદની દાળ... શું કહેવાય ? ધોળીને શું કહે છે ? છડી.. છડી ! છડી દાળ. તમારી ભાષા હોય ઈ આવવું જોઈએ ને ત્યારે ! છડી દાળ કહે છે, છડી દાળ ! પેલા ફોતરાં કાઢી નાખે (એટલે) છડી દાળ (રહે). એમ ભગવાનઆત્મા એવું જ્યાં સાંભળ્યું કે તુષ-માષ, જે વિકલ્પ છે એ તુષ – ફોતરાં (છે). જ્ઞાન તો હતું, ભાન હતું પણ સ્થિરતા નહોતી એમાં જરી આ શબ્દ જ્યાં કાને પડ્યા.. અરે...! માષ નામ ધોળી અડદની દાળ. એમ આત્મા ધોળો, ઉજળો, શુદ્ધ ચૈતન્યઘન, આનંદકંદ અને વ્રત, નિયમના વિકલ્પો (થાય) એ તો બંધના કારણ ને રાગ – ફોતરાં (છે). એ ફોતરાં

ને માષને આમ જ્યાં જુદા કર્યા નથી ત્યાં, સ્થિર થયા ત્યાં કેવળજ્ઞાન થઈ ગયું !! આ..હા...! કહો, સમજાણું કાંઈ ? 'શિવભૂતિ મુનિ' ! આ..હા..હા...! જે કરવાનું છે ત્યાં એની દષ્ટિ અને સ્થિરતા પોગી ગઈ. આહા..હા...! હવે એને કહે છે, વ્રત ને નિયમ નથી છતાં એ મોક્ષનું કારણ છે. આહા..હા...!

મુમુક્ષુ :- વ્રત ને નિયમ મોક્ષનું કારણ નથી.

ઉત્તર :- હા. વ્રત ને નિયમ ને તપ, શીલ મોક્ષનું કારણ નથી. (જે) બંધનું કારણ છે એ મોક્ષના કારણમાં મદદ કરે, સહાય થાય એમ લખ્યું છે. અરે... પ્રભુ ! સહાયની વ્યાખ્યા શું છે ? નિમિત્ત હોય એટલું. ધર્માસ્તિકાયવત્. આહા..હા...!

મુમુક્ષુ :- પહેલા વ્યવહારજ્ઞાન કરે.

ઉત્તર :- વ્યવહારજ્ઞાન કરે એ બિલકુલ - કાંઈ મદદ ન કરે અંદર. આવે ભલે પણ એનાથી ન થાય. ઈ તો પહેલા આવ્યું નહિ ? શાસ્ત્ર ભણવું ને ઈ. છતાં જ્યાં સુધી પરલક્ષી વિકલ્પ છે અને એનાથી જે ઉઘડેલું જ્ઞાન છે એનાથી આત્માનું જ્ઞાન ન થાય. આ..હા...! ભાવજ્ઞાનના અવલંબન વડે, આવ્યું હતું ને ? ભાવજ્ઞાનના અવલંબન વડે દટપણે... આહા..હા...! અંદરમાં એકાગ્ર થાય છે. આહા..હા...! 'પ્રવચનસાર'માં આવ્યું હતું. આ..હા...! વાત તો બહુ થોડી છે પણ માલ છે મોટો ! આહા..હા...!

ભગવાનઆત્મા ! શરીર પ્રમાણે આત્મા એમ કહેવાય પણ બાપુ ! એ ભગવાનસ્વરૂપ છે, ભાઈ ! આહા..હા...! એ પરમેશ્વર છે, એ જિન છે, એ વીતરાગ છે, એ કેવળજ્ઞાન છે - એકલો જ્ઞાનનો પિંડ સર્વજ્ઞ સ્વભાવ છે. આ..હા..હા...! સર્વદર્શી સ્વભાવ છે, અનંત વીર્ય નામ પુરુષાર્થ છે. આહા..હા...! એ બધાનું અનંત સત્ત્વનું સત્તાનું સ્વરૂપ એવું છે. આહા..હા...! એનું પરિણમન થતાં બાહ્ય વ્રત, તપાદિ ન હોય તોપણ મોક્ષનું કારણ છે, કહે છે. આહા..હા...! અને અંતરનો આ ભગવાનઆત્મા જાગ્યો નહિ, જગાડ્યો નથી... આહા..હા...! એના અભાવમાં કીધું ને ? સ્વરૂપના સત્ત્વના ભાવ વિના. એમાં વ્રત, શીલ, તપ છે એ તો એકલું બંધનું કારણ છે. આહા..હા...! ત્યારે કહે, અંદર મોક્ષના માર્ગની સાથે આવો વ્યવહાર હોય છે એટલે એનાથી કાંઈક કાંઈક મદદ તો મળે કે નહિ ? કાંઈક થોડું એનાથી હળવે હળવે શુભભાવમાં આવે તો થોડો વિશ્રામ મળે પછી અંદર સ્થિરમાં જવાય. આહા..હા...! એમ નથી. વિશ્રામસ્થાન ! વિશ્રામઠામ તો પ્રભુ છે. જે રાગ અને વિકલ્પ વિનાનું ઠામ - ધામ છે.

સ્વયં જ્યોતિ સુખધામ છે. આહા..હા...! 'શ્રીમદ્'માં આવે છે ને ! 'શુદ્ધ બુદ્ધ ચૈતન્યઘન, સ્વયં જ્યોતિ સુખધામ' શુદ્ધ, બુદ્ધ ! આહા..હા...! શુદ્ધ બુદ્ધ સ્વયં. ચૈતન્યઘન (એટલે) પ્રદેશ લીધા. 'શુદ્ધ બુદ્ધ ચૈતન્યઘન' પવિત્ર જ્ઞાનનો પિંડ, અસંખ્ય પ્રદેશી પિંડ. સ્વયં જ્યોતિ - પોતાથી પોતે સ્વયં છે. આહા..હા...! એને પોતાથી પરિણમન કરીને. આહા..હા...! એ સુખનું

ધામ છે. પ્રભુ ! એ આનંદનું સ્થળ છે, અતીન્દ્રિય આનંદનો એ બેટ છે. આ..હા..હા...! મોટા દરિયાના સમુદ્રમાં બેટ ક્યાંક મળે (ત્યાં) વિશ્રામ લ્યે. એમ આ મોટો પ્રભુ મોટો બેટ છે. આહા..હા...!

એક વ્હોરા કહેતા. ‘જામનગર’માં વ્યાખ્યાનમાં આવતા. એ કહે, અમે એકવાર વહાણમાં ગયા એમાં દરિયામાં લોહચુંબકનો ડુંગરો હશે (એટલે) વહાણ ખેંચાઈ ગયું. ખેંચાઈ ગયું એટલે ત્યાં કાંઈ ન મળે, કોઈ માણસ ન મળે. નાળિયેરના ઝાડ (હતા) અને હેઠે ગંધાયેલા પાણી પડ્યા (હતા). ત્યાં સુધી કોઈ વહાણને ઓળખે (તો) આવે. વહાણ ખેંચાઈ ગયેલું. પછી કહે, પાણી અંદર બંધાયેલું હોય, નાળિયેર નાખીએ. ટોપરા અને પાણી બે લઈએ. પાણી મીઠું નીકળે અને ટોપરું ખાઈએ. આહા..હા...!

એમ ભગવાનઆત્મા... આહા..હા...! અંદરમાં અનંત અનંત પુરુષાર્થના વીર્યે ચડાવી.. આહા..હા...! જેણે અનંત આનંદમાં ખીલવટ કરી છે, અનંત જ્ઞાનની ખીલવટ કરી છે. પરિણમન કર્યું છે ને અહીં ! શક્તિરૂપે પડ્યો છે, સ્વભાવે ભલે હો. આહા..હા...! જે વસ્તુ છે, ગુણનો ભંડાર, આનંદનો ભંડાર (છે) એને ખીલવ્યો છે. આ..હા..હા...! કમળ જેમ લાખ પાંખડીએ ખીલે એમ ભગવાન અનંત ગુણની નિર્મળ વ્યક્ત પર્યાય ખીલી નીકળે છે ! આહા..હા...!

પેલાને લાખ પાંખડી હોય છે. એક સાંભળ્યું છે, ત્યાં હજાર પાંખડીવાળું (કમળ છે). ગામમાં ગયા હતા. ‘ચીખલી... ચીખલી’ ! ત્યાં કહેતા કે, આ ખેતર છે. આમાં કમળ થાય છે, હજાર પાંખડીનું થાય છે. ઊંચું થાય છે. હજાર પાંખડીનું એક ગુલાબ ! લાખ પાંખડીનું સાંભળ્યું છે. આ તો અનંત (ગુણની) પાંખડીનો આત્મા ! આહા..હા...!

કહે છે, એને અંતરમાં હોવાથી.. આહા..હા...! ‘પોતે જ જ્ઞાનરૂપ થયેલા જ્ઞાનીઓને...’ ધર્માત્માને. એકવચન નથી લીધું. ઘણા જ્ઞાનીઓને. આ..હા...! જેટલા જ્ઞાનીઓ થયા તે બધા જ્ઞાનીઓ. ‘પોતે જ જ્ઞાનરૂપ થયેલા જ્ઞાનીઓને બાહ્ય વ્રત, નિયમ, શીલ, તપ વગેરે કાર્યોનો અસદ્ભાવ છે...’ એ કાર્ય એની પાસે નથી. આહા..હા...! છતાં મોક્ષનો સદ્ભાવ છે. વસ્તુના સ્વભાવનું પરિણમન થયું એ મોક્ષનો સદ્ભાવ છે. આ..હા..હા...!

ભાવાર્થ :- જુઓ ! આ ખુલાસો આવ્યો. ‘જ્ઞાનરૂપ પરિણમન જ મોક્ષનું કારણ છે...’ જ્ઞાન (એટલે) ત્રિકાળી જ્ઞાનની અહીં વાત નથી. ચૈતન્યબિંબ પ્રભુ પોતે જ્ઞાનરૂપે, સમ્યગ્દર્શનરૂપે, શાંતિરૂપે, આનંદરૂપે, સ્વચ્છતારૂપે, ઈશ્વરતારૂપે જે પર્યાયમાં પરિણમે છે એને અહીંયાં જ્ઞાનનું પરિણમન કહેવામાં આવ્યું છે. એ મોક્ષનું કારણ છે. ‘પરિણમન જ મોક્ષનું કારણ છે...’ વચ્ચે બંધનો ભાવ પણ જરીયે મદદ કરે (એમ નથી). આ અત્યારે મોડી રાડ (છે). આ..હા...!

‘વિદ્યાસાગરે’ લખ્યું છે. વ્રતને અંદર સંભાળવા. બારમી ગાથામાં આવે છે ને ! જાણેલો પ્રયોજનવાન. ત્યાં એમ કે, સંભાળવા. એમ લખ્યું છે, એવો અર્થ કર્યો છે. બારમી ગાથામાં સંભાળવાની ક્યાં (વાત છે). છે એને જાણે છે એ તો. તે તે પ્રકારના જ્ઞાનની પર્યાયનો

એનો કાળ છે. આહા..હા...!

મુમુક્ષુ :- એકાંત જંગલમાં જાય પછી ધ્યાન કરે...

ઉત્તર :- ઈ બહારમાં કાંઈ જાય નહિ. બહારમાં પણ ગિરીગુફામાં ગરી જાય. (પણ) આ (આત્મારૂપ) ગિરીગુફા વિના કાંઈ ન મળે. ઈ 'સમયસાર'માં ૪૯મી ગાથામાં સંસ્કૃત ટીકામાં આવે છે. 'જયસેનાચાર્યદેવ'ની ટીકામાં (આવે છે). અનુભવની નિર્વિકલ્પ સમાધિરૂપ ગિરીગુફામાં જતાં. આહા..હા...! એ ગિરીગુફા છે. બહારની ગિરીગુફામાં તો વાઘ ને સર્પ બધા રહે છે. આહા..હા...! આવો માર્ગ ! સંપ્રદાયમાં જુઓ તો વ્યાખ્યાનમાં એવી વાતું ચાલે છે (કે), વ્રત કરો ને અપવાસ કરો ને તપસ્યા કરો. ભગવાને બાર વર્ષ તપસ્યા કરી હતી. ત્યારે તો એમને કેવળ થયું. અરે... ભગવાન ! સાંભળ. એ તપ તું કહે છે ઈ નહિ.

અતીન્દ્રિય આનંદનું (વેદન) જ્યાં ઉગ્રપણે પ્રગટ થયું એને ત્યાં તપ કહ્યું (છે). 'વ્રતપન તે ઈતિ તપ' આત્માની ચારિત્રદશા (છે), સમ્યગ્દર્શન સહિત ચારિત્ર છે એ વિશેષે ઓપે છે, શોભે છે, વધે છે, શુદ્ધિ કરે છે એને તપ કહેવામાં આવે છે. આ તો બધી લાંઘણું છે. વર્ષાતપ ને ઢીકણા તપ ને... આ..હા..હા...!

મુમુક્ષુ :- ઈ કહે એક વખત કરી તો જુઓ પછી ખબર પડે.

ઉત્તર :- કરી જોયું નથી ? અત્યાર સુધી પહેલાં ઘણું કર્યું છે. એવી ક્રિયાકાંડ હતી કે, લોકો રાડ દેતા ! ઓરવા જાઈએ ત્યાં શેઠિયાઓ રાડ નાખે. શેઠિયાની વહુ (અમને) દેખીને આમ ધ્રુજે (કે) કેમ થશે ? પહેલા જ્યારે (સંવત) ૧૯૭૭માં 'ભાવનગર'માં આવ્યા હતા ત્યારે તો તમે (નહોતા), કણબીવાડના 'હરગોવિંદભાઈ' હતા. ૧૯૭૭માં 'ભાવનગર'માં ઠેકાણા વિનાનું હતું. 'ઉમેચંદજી' હતા ને ! બધું ઠેકાણા વિનાનું હતું. ખબર છે ને ! મળ્યા હતા, 'ઉમેચંદજી' મળ્યા હતા. પહેલાવહેલા ગયા ત્યારે રાડ નાખતા હતા. ત્રીસ-પાંત્રીસ ઘરે જાઈએ ત્યારે માંડ આહાર મળે. નહિતર (તો) ક્યાંક ... ક્યાંક ઢીકણું... પછી ચોપાનીયા છાપવા પડ્યા. 'અમરચંદભાઈ'એ (છાપ્યા), 'હરિભાઈ'ના ભાઈ. ચોપાનીયા છાપવા પડ્યા (કે) આટલો આ પ્રમાણે આહાર દેવો. નહિતર ગર્ભમાં ગળશો. આ ૧૯૭૭ની સાલ, (પહેલીવાર) દીક્ષા લઈને 'ભાવનગર' આવ્યા હતા. લોકોમાં રાડ ! માણસો વ્યાખ્યાનમાં ખુબ ભરાય. બહારમાં એમ બોલાય કે, 'ગાંધીજી' ધર્મમાં આવ્યા છે. પેલા 'ગાંધી' સંસારના 'ગાંધી' હતા અને આ 'ગાંધી' ધર્મના છે ! ગામના અપસરામાં ડોં ! પેલો અપાસરો છે ને ! મેડી ! માણસ માય નહિ. ૧૯૭૭ની સાલ ! આહા..હા...! ક્રિયા તો (એવી પાળતા કે) ઓરવા જાઈએ ત્યાં લોકો રાડ પડતા. જરી કંઈક ફેર પડે, કળશમાં પાણીનું એક ટીપુ પડ્યું હોય અને એનો સાડલો અડી ગયો હોય (તો) બંધ. ગુવારનું શાક પડ્યું હોય, ગુવાર... ગુવાર ! એનો કટકો ક્યાંક પડ્યો હોય અને ચાલતા એનો પગ અડી ગયો (હોય તો) આહાર બંધ ! બિચારા પછી કેટલાક રોવે ! અરે..રે...! અમારે ત્યાં આવ્યા (ને આવું થયું). ગામમાં પહેલાવહેલા

અમારે ત્યાં આવ્યા (અને આવું થયું). એ તો બધી ધૂળધાણી ! બધી રાગની ક્રિયાઓ છે. (એમાં પણ) પાછું અભિમાન (કરે), અમે આ કરીએ છીએ ને આ અમે કરીએ છીએ ને બીજા કરતા નથી. આહા..હા...!

(અહીંયાં કહે છે), ‘અજ્ઞાનરૂપ પરિણમન જ બંધનું કારણ છે;...’ એમાં ઈ પરિણમન છે, જોયું ? પેલામાં પણ જ્ઞાનનું પરિણમન (લીધું હતું). એટલે સ્વભાવનું પરિણમન. આમાં વિભાવનું પરિણમન (છે). એ વિભાવને અજ્ઞાન કીધો. ‘અજ્ઞાનરૂપ પરિણમન જ બંધનું કારણ છે; વ્રત,....’ (એટલે) પાંચ મહાવ્રત. આ..હા...! બાર વ્રત. ‘નિયમ,....’ (એટલે) અભિગ્રહ (ધારવો).

એ ‘શ્રીમદ્’માં પણ આવે છે ને ! ‘યમ, નિયમ, સંયમ આપ ક્રિયો’ ‘શ્રીમદ્’માં આવે છે. ‘યમ, નિયમ, સંયમ આપ ક્રિયો, પુનિ ત્યાગ બિરાગ અથાગ લલ્લો, વનવાસ લિયો મુખ મૌન રલ્લો, દઢ આસન પદ્મ લગાય દિયો’ આહા..હા...! ‘જપ ભેદ જપે તપ ત્યોહિ તપે, ઉરસેં હી ઉદાસી લહી સબસે, સબ શાસ્ત્રનકે નય ધારી હિયે, મત મંડન ખંડન ભેદ લિયે, વહ સાધન બાર અનંત ક્રિયો, તદપિ કછુ હાથ હજુ ન પર્યો, અબ ક્યોં ન બિચારત હે મન સે, કછુ ઔર રહા ઉન સાધન સે’ કોઈ સાધન બીજું છે. આહા..હા...!

‘નિયમ,....’ એટલે આ નિયમ. આમાં નિયમ છે ને ! એ નિયમ. યમ એટલે મહાવ્રત. નિયમ એટલે આ નિયમ. એવા ‘યમ, નિયમ, સંયમ આપ ક્રિયો’ અનંતવાર ઈન્દ્રિયના દમન કર્યા. આહા..હા...! પણ અણિન્દ્રિય એવા ભગવાનને પહોંચ્યા વિના... આ..હા...! એ બધા (કાર્યો) ધર્મને માટે નિષ્ફળ ગયા. સંસાર માટે – રખડવા માટે સફળ થયા. આહા..હા...!

‘અજ્ઞાનરૂપ પરિણમન જ બંધનું કારણ છે; વ્રત, નિયમ, શીલ, તપ આદિ શુભ ભાવરૂપ શુભ કર્મો કાંઈ મોક્ષનાં કારણ નથી.’ જરીયે મોક્ષનાં કારણ નથી. આ..હા...! આકરું કામ છે. એને જ્ઞાનમાં હજી પહેલો નિર્ધાર તો કરે પછી અંદર જવામાં પ્રયોગ કરે. પણ હજી જ્ઞાનના પણ ઠેકાણા ન મળે (એ પ્રયોગ ક્યારે કરે ?) એ સાચું જ્ઞાન (થયા) વિના અંતર સત્ સત્ય છે ત્યાં કેમ જવાશે ? આ..હા...! હજી આનાથી મદદ થાય, આનાથી આમ થાય, એ શુભક્રિયાથી શુદ્ધમાં ત્યાં જવાય, કેમકે છેલ્લો શુભભાવ હોય છે. હોય છે એટલે શું ? આહા..હા...! છેલ્લો શુભભાવ (હોય) પણ અંદર તેની રુચિ અને લક્ષ છોડે ત્યારે ભગવાન ઉપર લક્ષ જાય. આહા..હા...! આવી વાતું છે, ‘ચીમનભાઈ’ ! આહા..હા...!

‘વ્રત, નિયમ, શીલ, તપ શુભ ભાવરૂપ શુભ કર્મો...’ (એટલે) કાર્યો ‘કાંઈ મોક્ષનાં કારણ નથી, જ્ઞાનરૂપે પરિણમેલા જ્ઞાનીને...’ આ..હા..હા...! ઉત્કૃષ્ટ લીધો ને ! છેલ્લો ! આત્મારૂપે થયેલા ધર્મને ‘શુભ કર્મો ન હોવા છતાં...’ એ વખતે વ્રત ને નિયમનો વિકલ્પ નથી પણ અંદરમાં ઠર્યો છે અને (આશ્રય) ઉગ્ર થઈ ગયો છે ‘તે મોક્ષને પામે છે;...’ નીચલી દશામાં નિશ્ચય અને સાથે વ્યવહાર હોય, ઈ અહીં નહિ. જ્યાં પૂર્ણ જ્ઞાનનું પરિણમન થયું ત્યાં

તો આ રાગ જરીયે છે નહિ. તો ત્યાં તો વ્રત, તપ વિનાનો મોક્ષ થયો. મોક્ષનું કારણ તો એ થયું. વ્રત, નિયમ કાંઈ કારણ થયું નહિ. એ તો બંધના કારણ છે. આહા..હા...! ભલે નીચે હોય, નિશ્ચય પણ હોય અને વ્યવહાર પણ હોય. વ્યવહાર એ બંધનું કારણ છે અને નિશ્ચય મોક્ષનું કારણ છે. આવું છે.

‘અજ્ઞાનરૂપે પરિણમેલા અજ્ઞાનીને તે શુભ કર્મો હોવા છતાં...’ જોયું ? એ શુભ કાર્યો – આચરણ – વ્રત ને નિયમ ને તપ ને પંચ મહાવ્રત ને બાર વ્રત ને ભક્તિ ને જાત્રા ને પૂજા ને કરોડો રૂપિયા ખર્ચાને મોટા ગજરથ કાઢે ને રથયાત્રા કાઢે. આ..હા...! એ શુભકર્મો હોવા છતાં અજ્ઞાનરૂપે પરિણમેલ છે (એટલે) જેની દષ્ટિ આત્મા ઉપર છે નહિ, એની દષ્ટિ જ રાગની ક્રિયા ઉપર છે. આ..હા...! ‘તે શુભ કર્મો હોવા છતાં તે બંધને પામે છે.’ ‘હવે આ અર્થનું કળશરૂપ કાવ્ય કહે છે :-’

મુમુક્ષુ :- બન્ને હોય તો મોક્ષ થાય એમ ‘ધવલ’માં આવે છે.

ઉત્તર :- બિલકુલ નહિ. બન્ને હોય તો ઈ કઈ અપેક્ષાએ કહ્યું છે ? ભાવલિંગ હોય ત્યાં આવું દ્રવ્યલિંગ હોય છે એમ સિદ્ધ કરવા એવું આવે છે. ભાઈ ! ‘મોક્ષપાહુડ’માં આવે છે. ભાવ છે ત્યાં આવું દ્રવ્ય હોય. એમ. હોય એટલું. બીજી જાતનું વિરુદ્ધ ન હોય એટલું બતાવવા (એમ કહ્યું). દ્રવ્યલિંગ અને દ્રવ્ય મહાવ્રતના પરિણામ નિશ્ચય છે ત્યાં આવા હોય, એમ (કહેવું છે). ભાવસહિતનું દ્રવ્ય મુક્તિનું કારણ છે એમ પણ શાસ્ત્રમાં શબ્દ આવે છે. પાહુડમાં આવે છે. સમજાણું કાંઈ ? એ તો જોડે અધુરાશ છે એટલે રાગ છે ઈ બતાવ્યો છે, એટલું. એ મોક્ષનું કારણ નથી, મોક્ષનું કારણ તો આ છે. પણ અપૂર્ણ છે એમાં એને હજી વ્રતના વિકલ્પો ઊભા છે. અહીં તો ઈ કાઢી નાખ્યા.

અહીં તો જ્યાં એકલું આત્માનું પરિણમન પૂર્ણ થઈ ગયું ત્યાં આ વ્રતના વિકલ્પો પણ નથી. છતાં એ બંધના કારણ છે ઈ જો મોક્ષના કારણ હોય તો આને તો (એવું) કાંઈ છે નહિ. મોક્ષનું કારણ તો એકલો આત્મા રહ્યો. પરિણમન હોં !

શ્લોક-૧૦૫

(શિખરિणी)

यदेतद् ज्ञानात्मा ध्रुवमचलमाभाति भवनं
शिवस्यायं हेतुः स्वयमपि यतस्तच्छिव इति ।
अतोऽन्यद्वन्धस्य स्वयमपि यतो बन्ध इति तत्
ततो ज्ञानात्मत्वं भवनमनुभूतिर्हि विहितम् ।।१०५।।

હવે આ અર્થનું કળશરૂપ કાવ્ય કહે છે :-

શ્લોકાર્થ :- (યદ્ એતદ્ ધ્રુવમ્ અચલમ્ જ્ઞાનાત્મા ભવનમ્ આભાતિ) જે આ જ્ઞાનસ્વરૂપ આત્મા ધ્રુવપણે અને અચળપણે જ્ઞાનસ્વરૂપે થતો-પરિણમતો ભાસે છે (અયં શિવસ્ય હેતુઃ) તે જ મોક્ષનો હેતુ છે (યતઃ) કારણ કે (તત્ સ્વયમ્ અપિ શિવઃ ઇતિ) તે પોતે પણ મોક્ષસ્વરૂપ છે; (અતઃ અન્યત્) તેના સિવાય જે અન્ય કંઈ છે (બન્ધસ્ય) તે બંધનો હેતુ છે (યતઃ) કારણ કે (તત્ સ્વયમ્ અપિ બન્ધઃ ઇતિ) તે પોતે પણ બંધસ્વરૂપ છે. (તતઃ) માટે (જ્ઞાનત્મત્વં ભવનમ્) જ્ઞાનસ્વરૂપ થવાનું (-જ્ઞાનસ્વરૂપ પરિણમવાનું) એટલે કે (અનુભૂતિઃ) અનુભૂતિ કરવાનું જ (વિહિતમ્) આગમમાં વિધાન અર્થાત્ ફરમાન છે. ૧૦૫.

શ્લોક ૧૦૫ ઉપર પ્રવચન

યદેતદ્ જ્ઞાનાત્મા ધ્રુવમચલમાભાતિ ભવનં
શિવસ્યાયં હેતુઃ સ્વયમપિ યતસ્તચ્છિવ ઇતિ ।
અતોઽન્યદ્બન્ધસ્ય સ્વયમપિ યતો બન્ધ ઇતિ તત્
તતો જ્ઞાનાત્મત્વં ભવનમનુભૂતિર્હિ વિહિતમ્ ॥૧૦૫॥

૧૦૫ (કળશ). લ્યો, પહેલામાં 'વિહિતમ્' આવ્યું છે ને ! કળશમાં આવ્યું હતું પહેલું. 'વિહિતં શિવહેતુઃ' નહિ ? આવ્યું હતું. 'શિવહેતુઃ' ૧૦૩ (કળશ). 'જ્ઞાનમેવ વિહિતં શિવહેતુઃ' ૧૦૩. આહા...હા...! (યદ્ એતદ્ ધ્રુવમ્ અચલમ્ જ્ઞાનાત્મા ભવનમ્ આભાતિ) 'જે આ જ્ઞાનસ્વરૂપ આત્મા...' 'એતદ્ ધ્રુવમ્' 'ધ્રુવપણે અને અચળપણે...' 'જ્ઞાનાત્મા ભવનમ્' 'જ્ઞાનસ્વરૂપે થતો...' 'જ્ઞાનાત્મા ભવનમ્' (અર્થાત્) જેવું સ્વરૂપ છે તેવું ભવનમ્ (અર્થાત્) તે રૂપે સત્ત્વ થતું. સત્ત્વનું સત્ત્વ સત્ત્વરૂપે પરિણમતું. આહા...હા...! એ પુણ્ય અને પાપ એ કંઈ આત્માનું સત્ત્વ નથી, એ કંઈ આત્માનો કસ નથી. આહા...હા...! આવું સાંભળે એટલે પછી માણસને, સંપ્રદાયનું સાંભળ્યું હોય એમાં આવું સાંભળે એટલે (રાડ પાડે કે), એ...ય આ તો વ્યવહારને ઉડાવે છે, ઉડાડે છે. વ્યવહારને ઉડાડે છે એટલે ? ઈ બંધનું કારણ છે. પૂર્ણ (દશા) જ્યાં ન હોય ત્યાં વ્યવહાર હોય ખરો, પણ છે બંધનું કારણ. આહા...હા...!

જ્યાં પૂર્ણ સ્થિરતા નથી... ત્યાં 'આસ્રવ અધિકાર'માં આવ્યું છે ને ! જઘન્ય જ્ઞાનનું પરિણમન. 'સમયસાર'(માં) 'આસ્રવ અધિકાર'(માં) આવ્યું છે. જ્યાં જઘન્ય જ્ઞાનનું પરિણમન છે ત્યાં અનેરાપણે જાય છે, વિકલ્પમાં જાય છે, ત્યાં સુધી ત્યાં બંધ છે. એટલો વિકલ્પ થાય છે એટલો હજી બંધ છે. યથાખ્યાત પૂર્ણ સ્થિરતા થઈ ગઈ એને આ નથી એમ અહીં

કહ્યું. એને વ્રતનો વિકલ્પ - વ્યવહાર છે નહિ, બીજાને વ્યવહાર હો પણ એ બંધનું કારણ છે. વ્યવહાર કંઈ મદદગાર છે અને વ્યવહાર પાળવો પડે એમ નથી. છતાં ચરણાનુયોગમાં એમ આવે (કે), એને પાળવું, આનું આમ કરવું, એનું આમ કરવું... આહા..હા...! એ તો વસ્તુની સ્થિતિ જણાવે છે. આહા..હા...!

જ્ઞાનસ્વરૂપે ભવનમ્ છે ને ? જોયું ! વજન ત્યાં છે. ભગવાનઆત્માનું જે ચૈતન્યસ્વરૂપ છે તેનું ભવનમ્ (એટલે કે) તેનું તે રૂપે થવું. છે ? જ્ઞાનસ્વરૂપે પરિણમતો, જ્ઞાનસ્વરૂપે થતો. આહા..હા...! શુદ્ધ ચૈતન્યઘન ભગવાન, એ રૂપે થતો. જેવું એનું સત્ છે તે રૂપે તે થતો. આ..હા...! તે રૂપે એટલે જ્ઞાનસ્વરૂપે એટલે એનું જે સ્વરૂપ છે તે રૂપે પરિણમતો. એનો સ્વભાવ જે શુદ્ધ પરમઆનંદાદિ છે તે રૂપે થયો થકો. આહા..હા...! ‘પરિણમતો ભાસે છે...’ અને શુદ્ધપણે પરિણમતો જ્ઞાનીને ભાસે છે. આહા..હા...!

‘અયં શિવસ્ય હેતુઃ’ ‘તે જ મોક્ષનો હેતુ છે...’ ‘અયં શિવસ્ય હેતુઃ’ જોયું ? આ જ મોક્ષનો હેતુ છે. આટલા તો ‘જ’ નાખે છે. ‘કારણ કે તે પોતે પણ મોક્ષસ્વરૂપ છે;...’ કેમ મોક્ષનો હેતુ છે ? કે, મોક્ષસ્વરૂપ છે. પ્રભુ આત્મા છે એ તો મોક્ષસ્વરૂપ છે. આ..હા..હા...! મોક્ષસ્વરૂપ ન હોય તો પર્યાયમાં મોક્ષદશા આવશે ક્યાંથી ? આ..હા..હા...! ‘પોતે પણ મોક્ષસ્વરૂપ છે;...’ પણ કેમ કીધું ? કે, એનું પરિણમન છે એ મોક્ષનો હેતુ છે અને તે પોતે પણ મોક્ષસ્વરૂપ છે, એમ. આહા..હા...! એનું પરિણમન છે એ મોક્ષનું કારણ છે અને એ કેમ ? કે, વસ્તુ પોતે મોક્ષસ્વરૂપ છે.

‘તેના સિવાય જે અન્ય કંઈ છે તે બંધનો હેતુ છે...’ કેમ પાછું ? ‘સ્વયમ્ અપિ બન્ધઃ’ પોતે બંધસ્વરૂપ છે. બંધસ્વરૂપ છે તે બંધનું કારણ છે, મોક્ષસ્વરૂપ છે તે મોક્ષનું કારણ છે. આ..હા...! ‘જ્ઞાનસ્વરૂપ થવાનું (-જ્ઞાનસ્વરૂપ પરિણમવાનું) એટલે કે...’ જેવો સ્વભાવ છે તેવું થવાનું. ‘એટલે કે અનુભૂતિ કરવાનું જ આગમમાં વિધાન અર્થાત્ ફરમાન છે.’ લ્યો ! બાર અંગમાં અનુભૂતિ (કરવાનું કહ્યું છે). બાર અંગનું આવ્યું છે ને ! કે, બાર અંગ ભલે વિકલ્પ છે પણ એમાં કીધી છે અનુભૂતિ. પેલા ઈતિહાસીકે પણ એમ કહ્યું છે. જૈનધર્મ એ અનુભૂતિ છે. ‘જાપાન’નો કો’ક જૂનો ઈતિહાસીક છે. એ (અહીંયાં) આવ્યું.

‘અનુભૂતિ કરવાનું જ...’ ‘અનુભૂતિઃ હિ’ છે ને ? ‘હિ’ ‘આગમમાં વિધાન અર્થાત્ ફરમાન છે.’ આ..હા..હા...! વિશેષ કહેશે... (શ્રોતા :- પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ !)